

HENRYK JAROSZEWICZ

WYBRANE INDEKLINABILIA WE WSPÓŁCZESNYCH
ŚLĄSKICH TEKSTACH LITERACKICH
REKONESANS BADAWCZY

Od początku XXI wieku w obszarze zachodniej Słowiańszczyzny toczy się niezwykle zajmujący proces językowy, który z wielu powodów zasługuje na uwagę badawczą. Mowa o dynamicznym, strukturalno-funkcyjnym rozwoju etnolektu śląskiego, który tradycyjnie uznawany jest za jeden z polskich dialektów. W ciągu dwóch dekad śląszczyzna przeniknęła do przestrzeni społecznej, przekształcając się z niskoprestiżowego kodu językowego, używanego niemal wyłącznie w prywatnych, nieformalnych kontaktach, do rangi medium komunikacyjnego spotykanego zarówno na deskach teatralnych, jak i w mediach elektronicznych czy w wielkoformatowych ulicznych reklamach. Co istotne, po śląsku opublikowano w tym czasie ponad sto pozycji książkowych, także takich, które za sprawą swoich cech gatunkowych i tematycznych trudno uznać za właściwe literaturze dialektalnej. Mowa o powieściach, zbiorach opowiadań, eseistyce czy tłumaczeniach literatury światowej, w tym klasycznej¹. Proces krystalizacji samodzielnego języka literackiego potwierdzony został w 2022 roku za sprawą publikacji obszernych *Zasad pisowni języka śląskiego* Henryka Jaroszewicza²,

Dr hab. HENRYK JAROSZEWICZ, prof. UWŹ – Uniwersytet Wrocławski, Wydział Neofilologii, Instytut Filologii Słowiańskiej; adres do korespondencji: ul. Poczтовая 9, 50-313 Wrocław; e-mail: henryk.jaroszewicz@uw.edu.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2840-355X>.

¹ Szerzej na przykład Maciej Mętrak, „Gwara? Godka? Język? Śląska tożsamość językowa w mediach elektronicznych”, w: *Młodzi o języku regionów*, red. Monika Kresa, 97-109 (Warszawa: Wydział Polonistyki UW, 2017).

² Henryk Jaroszewicz, *Zasady pisowni języka śląskiego. Studium normatywne* (Siedlce: Wydawnictwo Naukowe IKR[i]BL, 2022).

będących obszerną pracą kodyfikującą śląską ortografię, po części też fleksję i leksykę³.

Chociaż rozwój etnolektu śląskiego jest jednym z najciekawszych procesów zachodzących obecnie w zachodniej Słowiańszczyźnie, nietrudno zauważyć, że w świecie językoznawstwa rzadko poświęca mu się należyta uwaga. W przestrzeni naukowej odczuwalny jest zwłaszcza deficyt badań dotyczących gramatycznej i leksykalnej postaci współczesnego literackiego uzusu śląszczyzny. Do tej pory opublikowano bowiem zaledwie kilka prac odnoszących się do właściwości składniowych⁴, morfologicznych⁵ oraz leksykalnych⁶ języka współczesnej śląskiej literatury. Ponadto niemal w każdym przypadku przeprowadzone badania opierały się na bardzo wąskim korpusie, co sprawiało, że uzyskane wyniki analiz trudno uznać za reprezentatywne dla całości współczesnego piśmiennictwa regionu Górnego Śląska.

Niniejszy, obszerny rekonesans badawczy stawia sobie za cel poszerzenie wiedzy o strukturze współczesnej śląskiej leksyki, nawiązując do badań rozpoczętych przed kilkanaście laty⁷. Tematem rozprawy stały się wybrane, nieodmienne części mowy występujące we współczesnym śląskim języku literackim. Mowa o formach niesyntagmatycznych – dopowiedzeniach i wykrzyknikach – oraz o formach syntagmatycznych, samodzielnych składniowo, nieakomodowanych – modalizatorach i przysłówkach⁸. Ze względu na obszerność tematyki, pozostałe

³ Nieco ponad dekadę wcześniej ukazał się *Görnōślōnski ślabikōrż*, czyli szkolny elementarz wstępnie kodyfikujący śląską ortografię. Por. Rafał Adamus et al., *Görnōślōnski ślabikōrż* (Chorzów: Pro Loquela Silesiana, 2010). Pracę tę przygotowała komisja językowa złożona ze śląskich twórców i aktywistów językowych (m.in. Józefa Kulisza, Mirosława Syniawę i Grzegorza Wiecezorka), działająca pod przewodnictwem katowickiej językoznawczyni Jolanty Tambor (por. też Jolanta Tambor, „Propozycje kodyfikacji śląszczyzny”, *Socjolingwistyka* 22 (2009): 83-89). Inną ważną pracą, która również przedstawiała fundamenty nowej ortografii, był wybitny zbiór esejów *Ślabikōrż nīy dlō bojtlī abo lekcyje ślōnskiy gōdki* Mirosława Syniawy (2010).

⁴ Bogusław Wyderka, „Kształtowanie się normy składniowej w pisanej odmianie etnolektu śląskiego”, *Rozprawy Komisji Językowej* [Łódź] 17(2019): 403-420; Marika Jocz, Marta Ruda i Bartłumiej Wanot, „Konstrukcje bezosobowe z podmiotem arbitralnym i generycznym w gramatyce kaszubskiej i śląskiej na tle gramatyki polskiej”, *Polonica* 42 (2022): 95-113.

⁵ Henryk Jaroszewicz, „Czy można mówić o istnieniu śląskiego języka literackiego? Współczesny uzus gramatyczno-ortograficzny literackiej odmiany etnolektu śląskiego”, w: *Area slavica 3. Jazyk na hranici – hranice v jazyku*, red. Irena Bogoczova (Ostrava: Ostravska univerzita, 2020), 175-184.

⁶ Henryk Jaroszewicz, „Czasowniki współczesnego śląskiego języka literackiego (płaszczyzna semantyczna, etymologiczna i morfologiczna)”, *Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza* 27, nr 2 (2020): 53-64; Henryk Jaroszewicz, „Leksyka współczesnego śląskiego języka literackiego”, *Slavica Wratislaviensia* 175 (2022): 77-85.

⁷ Por. Jaroszewicz, „Czasowniki”; Jaroszewicz, „Leksyka”.

⁸ W poniższym opracowaniu przyjęto syntaktyczną klasyfikację części mowy przedstawioną przez Romana Laskowskiego m.in. w: Renata Grzegorzczkova, Roman Laskowski i Henryk Wróbel,

nieodmienne części mowy (relatory, spójniki, przyimki, partykuły) omówione zostały w odrębnej rozprawie⁹, zawarte zaś w podsumowaniu wnioski odnoszą się jedynie do kilku wybranych aspektów funkcjonowania śląskich indeklinabiliów (normatywnego, genetycznego i semantycznego).

Przeprowadzone badania oparte zostały na korpusie leksykalnym, który liczy 453 tysiące wyrazów tekstowych. Składają się nań teksty jedenastu opublikowanych między rokiem 2016 a 2023 śląskojęzycznych powieści, zbiorów opowiadań, zarówno dzieł oryginalnych, jak i przekładów – mowa m.in. o translacji *Hobbita* J.R.R. Tolkiena, śląskim tłumaczeniu nagrodzonego nagrodą Nike reportażu *Kajś Z. Rokity* czy tomie opowiadań *Utropy Micyny* A. Katroszkiego (kompletny spis źródeł korpusu dołączony został do niniejszej pracy). Zdigitalizowany materiał językowy był analizowany z wykorzystaniem freeware'owego oprogramowania AntConc.

1. MODALIZATORY

Zgodnie z przyjmowanymi w niniejszej pracy założeniami teoretycznymi wyłożonymi w *Gramatyce współczesnego języka polskiego. Morfologii* przez Romana Laskowskiego¹⁰, modalizatory uznaje się za samodzielne składniowo leksemy, które mają właściwość łączenia się z dowolnym składnikiem wyrażenia zdaniowego. Z czysto formalnego punktu widzenia oznacza to, że modalizatory mogą zajmować w strukturze linearnej zdania dowolną pozycję. Podstawową

red., *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia* (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1998), 56-65, por. też wyd. I, 1984, 30-37. Ponieważ podstawowym celem prezentowanej pracy jest deskrypcja wybranych śląskich indeklinabiliów, autor czuje się zwolniony z konieczności omówienia innych sposobów klasyfikowania części mowy, zarówno semantycznych, morfologicznych, jak i syntaktycznych (szczegółową komparację sposobów klasyfikacji części mowy w polskim językoznawstwie zob.: Alicja Nagórko, *Zarys gramatyki polskiej* (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2002), 112-155; por. też: Stanisław Szober, *Gramatyka języka polskiego*, oprac. Witold Doroszewski (Warszawa: Nasza Księgarnia, 1953), 92-105; Tadeusz Milewski, *Językoznawstwo* (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1976), 97-112; Zygmunt Saloni, *Podstawy polskiej składni* (Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1977), 18-24; Maciej Grochowski, *Polskie partykuły. Składnia, semantyka, leksykografia* (Wrocław [etc.]: Ossolineum, 1986), 35-62; Piotr Bąk, *Gramatyka języka polskiego* (Warszawa: Wiedza Powszechna, 1993), 160-191; Henryk Wróbel, *Gramatyka języka polskiego* (Kraków: Od Nowa, 2001), 73-82; Zygmunt Saloni i Marek Świdziński, *Składnia współczesnego języka polskiego* (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2007), 92-106).

⁹ Por. Henryk Jaroszewicz, „Składniowo niesamodzielne syntagmatyczne części części mowy we współczesnym śląskim języku literackim (przyimki, spójniki, relatory, partykuły)”, *Slavica Wratislaviensia* 180 (2024) [w druku].

¹⁰ Grzegorzczkowska, Laskowski i Wróbel, *Gramatyka*.

cechą, która odróżnia modalizatory od przysłówków, jest możliwość wchodzenia w związki syntaktyczne z rzeczownikiem¹¹.

Z semantycznego punktu widzenia modalizatory dzielą się na dwa główne typy – modalizatory modalne oraz presupozycyjne¹². Leksemy należące do pierwszej z grup pozwalają określić stosunek nadawcy do zdarzenia, o którym komunikuje. Zwykle jest to ocena prawdopodobieństwa jego zajścia (*MOŻNO*), czasem powiązana z wyrażeniem stosunku emocjonalnego w stosunku do danej treści (*NA SZCZYŃSCIE*). Druga grupa modalizatorów modyfikuje presupozycje zawarte w komunikacie, zarówno związane bezpośrednio z podmiotem działania, jak i akcją oraz jej okolicznościami. Zwykle mowa o utożsamianiu (*TYŻ*), podobieństwie (*JEDNAKO*), wyłączości (*INO*), kwantyfikacji (*MIYNDZY INKSZYMI*), hierarchizacji (*GLÓWNIE*). Grzegorzyczkowa do tej podgrupy modalizatorów włącza formy posiadające właściwość „informowania o relacjach między składnikami treści zdania oraz relacjach międzyzdaniowych”¹³.

a) Do modalizatorów modalnych zaliczyć można odnalezione w korpusie jednostki:

CHYBA, DOPRÓWDY (‘doprawdy’, ‘naprawdę’), *MOŻE* (‘może’, ‘prawdopodobnie’), *MOŻNO* (‘może’, ‘prawdopodobnie’), *NA ISTO*¹ (‘na pewno’), *NA ISTO*² (‘naprawdę’), *NA PEWNO, NA SZCZYŃSCIE, NA ZICHER* (‘na pewno’, ‘bez wątpienia’), *NAPRÓWDĀ, NIBY* (‘rzekomo’, ‘jakoby’), *NIYSTETY, PEWNI* (‘zapewne’), *PEWNIKYM* (‘zapewne’), *PO PRÓWDZIE* (‘w rzeczywistości’, ‘naprawdę’), *PRÓWDA*¹ (‘rzeczywiście’), *RACZYJ, RYCHTICH*¹ (‘na pewno’), *RYCHTICH*² (‘naprawdę’), *TRUDNO-DARMO* (‘trudno’, ‘cóż zrobić’), *WRESZCIE*.

Przykłady użycia wybranych form:

Doprowdy żol nōm było tych młodych Rusōw (KOŁ).

Jakby niy boł taki chapol, to **możno** by durś żył (SZN).

Biery niy byli tak reszpektowani jak Bojtelōki, chociaōż **na isto** byli bogatsi (HOB).

Jak to tam **na isto** było, ani niy wiym (LEA).

¹¹ Szerzej: Grzegorzyczkowa, Laskowski i Wróbel, *Gramatyka*, 59, 64; por. też: Grochowski, *Polskie partykuły*, 57.

¹² Por. Grzegorzyczkowa, Laskowski i Wróbel, *Gramatyka*, 64.

¹³ Renata Grzegorzyczkowa, *Funkcje semantyczne i składniowe polskich przysłówków* (Wrocław [etc.]: Ossolineum, 1975), 122. Modalizator to część mowy, która w licznych klasyfikacjach nie jest wyodrębniana, albo definiowana inaczej aniżeli w niniejszej pracy, por. np. Bąk, *Gramatyka*, 171-172, 189-191; Grzegorzyczkowa, *Funkcje*, 119-124; Stanisław Jodłowski, *Podstawy polskiej składni* (Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1977), 20-22; Grochowski, *Polskie partykuły*, 57-58, 58-61; Wróbel, *Gramatyka*, 80-81.

Łódka **na zicher** je przywiōnzanō, nawet jak czymś jã zahōczymy (HOB).
 Chop musioł być **naprowda** wylynkany, kej wejrzoł we faca mordyrza (SZN).
 Chopowi godo, co jego synek **pewnikym** pitnył do Bytomia (DANS).
 A jak ci sie to niy podoba to juź sie niy bawisz, tak zrobimy, bo tak **po prowdzie** to ty
 nōm sam zawadzosz! (MIK).
Prowda, idyjo zjedzynio Alfrida niy była za fest apetyczno (MIK).
 Jo juź musza cisnōnc na tyn torg, bo hnet **richtich** bydzie loć (STY).
Trudno-darmo, biera sie nazōd i filuja po stołach za tōm dziouchōm (LEAN).

b) Na podgrupę śląskich modalizatorów presupozycyjnych składają się formy:

*ABY*¹ ('choć', 'przynajmniej'), *AŻ*, *AŻE*, *BEZ PRZIKŁÓD* ('na przykład'), *BEZMA* ('prawie', 'niemal'), *BEZMAŁA* ('prawie', 'niemal'), *CHOCIŹ* ('przynajmniej'), *CHOĆ* ('przynajmniej'), *DOPIYRO* ('dopiero'), *DYĆ* ('wszak', 'przecież'), *GLŌWNIE* ('przeważnie', 'głównie'), *INO* ('tylko', 'jedynie'), *JAKBY* ('niby', 'pozornie'), *JEDNAKO*, *JEDYNIE*, *JESZCZE*, *JUŻ*, *LEDWO*, *LEDWA*, *MAŁOWIELA*¹ ('prawie', 'o mało'), *MIYNDZY INKSZYMI* ('między innymi'), *NA KŌNIEC* ('ostatecznie', 'w końcu'), *NA KŌŃCU* ('ostatecznie', 'w końcu'), *NA ŌSTATKU* ('ostatecznie', 'w końcu'), *NAWET*, *NIY*¹, *PORZŌND*¹ ('zazwyczaj', 'zwykle'), *PRAWIE*¹ ('prawie', 'niemal'), *PRZECĀ* ('przecież'), *PRZEWAŻNIE*, *PRZINOJMNIJ*, *TYŻ* ('też'), *W KŌŃCU* ('ostatecznie'), *YNTLICH* ('ostatecznie', 'w końcu'), *ZŌWIZŌ* ('tak czy inaczej'), *ZRESZTŌM*, *ZWYKLE*.

Przykłady użycia wybranych form:

To wymiyń mi choć **aby** jednego! (MIC).
Aże tak sie ô to powadziły? (LEA).
 Dzisiaj **bez przykład** na śniodanie mōm tako smakowito hauskyjza (MIC).
 Ōstatnie trzy lata przed śmierciōm **bezmala** blank niy wyłaziyla z lyża (LEA).
 Durś bydziesz godać, co to była **ino** ańfachowo szczuka, ja? (MUM).
 Skuli jaskrawych rozblyskōw z lufy **ledwa** widziolech do kogo strzylōm (DANS).
 We ôsiymdziesiōntym drugim Pytlōka **mało wiela** niy zastrzelyli, jak lecioł po cimoku po bryna (LEA).
 We tym czasie swoje jynzyki standaryzujōm **miyndzy inkszymi** Kaszuby (ROK).
 Włōmowōcz szukō dobryj roboty, mocy przigōd i synsownego geltaku, tak sie to **porzōnd** czytō (HOB).
 Bōło **prawie** trzy ćwiryrci na jedna w nocy (SZN).
 Byli inksi chopcy **przeca**, koźdy pod twym domem stoł (SZN).
 Abo posyłałi mie **porzōnd** do miasta, **przeważnie** do japytki po amol (KOŁ).
 Pyjter, **przinojmnij** ty powidz, że mōsz co fajnego nagrane (LEA).
 Nale bōły **tyż** wizje, skiż kerych Sznapokowi gorko sie robiło, jak to czytōł (SZN).
 Beztōż **yntlich** włazła sōmsiadowi do ôgrōdka i zawarła sie w gołymbniku (MIC).
 A torta **zōwizō** juź sie do niczego niy nadowo, tōż jednako dobrze moga jōm na roz zjeś (PIP).

2. PRZYSŁÓWKI

Przysłówki, zgodnie z przyjmowanymi w niniejszej rozprawie rozwiązaniami teoretycznymi, uznaje się za samodzielne składniowo leksemy, które zazwyczaj łączą się z członem głównym wyrażenia zdaniowego, rzadziej zaś wchodzi w skład grupy imiennej. Oznacza to, że omawiane jednostki zwykle tworzą relację syntaktyczną z czasownikiem, niekiedy z przymiotnikiem¹⁴.

W polskim językoznawstwie najszczególowszą klasyfikację semantyczną przysłówków przedstawiła R. Grzegorzyczkowa w pracy *Funkcje semantyczne i składniowe polskich przysłówków* z 1975 roku. Zawarte tam poglądy zmodyfikowała w wydanej w 1984 roku i współredagowanej z R. Laskowskim oraz H. Wróblem *Gramatyce współczesnego języka polskiego. Morfologii*. Zgodnie z ujęciem polskiej badaczki, wyróżnia się cztery podtypy przysłówków: ilościowe, okolicznościowe, jakościowe i bliskie im względne¹⁵. Przysłówki ilościowe wprowadzają zwykle informacje o charakterze frekwencyjnym (*CZYNSTO*), duratywnym (*DUGO*), gradualnym (*FEST*), ilościowo-podmiotowym (*cuzamyn*), hierarchizującym (*DRAN*), natomiast przysłówki okolicznościowe informują o czasie (*DZISIEJ*, *KEDYŚ*, *TERŐZ*) lub miejscu przebiegu akcji nazwanej predykatem (*FŐRT*, *SAM*, *TUKEJ*). Przysłówki jakościowe i względne wnoszą szeroką gamę informacji dotyczących zwykle akcji – tempa jej przebiegu (*ŐRŐZ*), poziomu trudności w realizacji (*SNADNIE*), trybu postępowania podczas działania (*SZTRYNG*), stopnia planowości (*BEZ CUFAL*), cech akustycznych towarzyszących akcji (*PO CICHU*), stopnia precyzji w realizacji działania (*ECHT*) itp.¹⁶

Ze względu na oczywiste ograniczenia techniczne, w niniejszej pracy przedstawione zostaną jedynie przysłówki ilościowe i okolicznościowe (temporalne i lokatywne).

¹⁴ Por. Grochowski, *Polskie partykuły*, 51; Roman Laskowski, „Zagadnienia ogólne morfologii”, w: Grzegorzyczkowa, Laskowski i Wróbel, *Gramatyka*, 64.

¹⁵ Grzegorzyczkowa, *Funkcje*, 47-114. Warto zauważyć, że podział zaproponowany przez R. Grzegorzyczkową częściowo pokrywa się z inną, popularną klasyfikacją przysłówków, stosowaną m.in. przez P. Bąka. Wspomniany badacz wyróżniał cztery typy przysłówków: sposobu, miejsca, czasu oraz stopnia i miary (Bąk, *Gramatyka*, 171-172). Klasa przysłówków ilościowych w rozumieniu Grzegorzyczkowej zasadniczo odpowiada przysłówkom stopnia i miary w rozumieniu Bąka, przysłówki okolicznościowe zawierałyby w sobie przysłówki czasu i miejsca, natomiast przysłówki jakościowe i względne byłyby w zasadzie tożsame przysłówkom sposobu. Inna typologia przysłówków, bliska rozwiązaniu Bąka, została zastosowana przez Emilię Wołodźko w pracy: *Przysłówki w języku rosyjskim i polskim* (Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1984), 9-10.

¹⁶ Szerzej zob.: Wołodźko, *Przysłówki*, 74-101.

a) W korpusie odnaleziono następujące przysłowki ilościowe:

BARZO, *BLANK* ('całkowicie'), *CIŃGLE*, *CIYNGYM* ('ciągle', 'stale'), *COLKYM* ('całkowicie'), *CORŌZ* ('coraz'), *CUZAMYN* ('razem'), *CZASYM*, *CZYNSTO*, *DO KŌŃCA* ('całkowicie'), *DO KUPY* ('razem'), *DOBRCZE¹*, *DOŚĆ¹*, *DRAN* ('kolejno', 'w kolejności'), *DUGO* ('długo', 'niekrótko'), *DURCH* ('ciągle'), *DUŻO*, *DYCKI* ('zawsze'), *DZIYNNIE*, *EKSTRA*, *FEST* ('bardzo'), *FESTELNIE* ('bardzo'), *GANC* ('całkowicie'), *JESZCZE RŌZ* ('ponownie'), *KRŌTKO¹* ('krótko', 'nie długo'), *MAŁO*, *MAŁOWIELA²* ('niewiele', 'trochę'), *MOC* ('bardzo'), *NA DOBRE* ('bardzo', 'z pełną intensywnością'), *NA FOL* ('maksymalnie', 'z pełną intensywnością'), *NA NOWO* ('ponownie'), *NA POLY* ('w połowie', 'połowicznie'), *NARŌZ* ('jednocześnie'), *NAZŌD¹* ('z powrotem'), *NAZŌD²* ('... temu'), *NIGDY*, *NIYRŌZ*, *NOJPRZŌD* ('wpierw'), *NOJSAMPZŌD* ('wpierw'), *PIYRW* ('wpierw'), *PIYRWYJ* ('wpierw'), *PORZŌND²* ('ciągle', 'bez przerwy'), *RAZYM*, *RŌZ¹* ('jednokrotnie'), *RŌZ ZA CZŌS* ('co jakiś czas'), *RŌZ ZA KEDY* ('co jakiś czas'), *RZŌDKO*, *SPOŁYM* ('razem'), *SPORO* ('bardzo'), *STRASZNIE* ('bardzo'), *SZTYJC* ('ciągle', 'wciąż'), *TAK* ('bardzo', 'na tyle'), *TROCHĀ*, *TYM RAZYM* ('teraz', 'w tym wypadku'), *WCALE*, *WESPŌŁ*, *WIECZNIE*, *WIELA*, *ZA KOŻDYM RAZYM* ('każdorazowo', 'ustawicznie'), *ZA PIERŌNA* ('wcale'), *ZA TELA* ('wystarczająco', 'dość'), *ZAS* ('znowu'), *ZATYNCZAS* ('w międzyczasie'), *ZAWCZASU*, *ZAWDY* ('zawsze'), *ZAWSZE*.

Przykłady użycia wybranych form:

Babie ôd Hajnela sie taki fajer za **barzo** niy widzioł (MIC).
 Toć, że niy dziwołech sie na wszystko tak **blank** bez powodu (DANS).
 Na placu **ciyngym** sypôł śniyg (MUM).
 Robotniki z cōłkigo świata, **czamyn** ciście ku chaji z burzujami! (STY).
 Halinka to była ôd niego frela, miyszkali **do kupy** w jednyj izbie (LEA).
 Było **dość** zima, drōgi były zamarznijnte, a kopyta głośno trzaskały (PIP).
 Zaczynała ôd szolek, szklōnek i inkszych lekszych rzeczy, potym przichodziły **dran** głybokie talyrze, potym płytkie (PIP).
 Łolti se siod, **durch** z tym uśmiychym co w nim fol mioł zymbōw (MIK).
 Gōrny Ślōnsk **dycki** sie łupiyło, ôn dycki bōł ciało cudze (KAJŚ).
 Znerwowali sie **fest**, aże kapki potu pokozaly mu sie na glacy (KAJŚ).
 Ufani takimu chacharowi było **festelnie** ryzykowne, dycki mōg mie wyzdradzić (DAN).
 Był **ganc** bezwładny, nale niy to mie najbardziej zaskoczyło (DAN).
Moc sie wkurwiō, we internecie ukazujōm sie ôstre kōmyntōrze (KAJŚ).
 Blyskoł sie ôgiyń, a dym szoł **na fol** ze dziur w kōminowyj rule (LEA).
 Pani, ale wyście tego niy mieli wypić **naroz!** (MIC).
 Poliwoda poradził sie spomnieć, że pora lot **nazod** bōła to fest głośno sprawa (SZN).
Nojsamprzōd ino gawczōł sie na nia z czystego udziwiynio (PIP).
 To była ta sama rzyka, kerōm niy roz **piyrwyj** rajzowali ku roztomajnym przigodōm (MUM).

Niykerzi zaczi dziołsze winszować, ale jo **porzōnd** filowała yno na ryakcyje ôd Paola i Krystiana (MIC).

Ale jo sie niy chciała asić i yno **roz** chyciyłach sie za mikrofon (MIC).

Downo wiedziotech, co lepszy **roz za czas** is na motyki (DAN).

Jo byda przichodził **roz za kedy** wejrzeć co sam sie robi (MIK).

Jak Lisa mo siedym jabek, a Axel mo dziewiyńc jabek, to wiela **spolym** majōm jabek? (PIP).

Cingowy klang cykadōw buczy **szyjce** i kludzi ich w coroz to głybszy śnik (STY).

Jo mōm ô **wiela** bardzij stalowe nerwy (DAN).

To niy ma na razie jeszcze nic blank pewnego, i **za pierōna** niy chca, cobyście sami co ônaczyli w tej sprawie (DAN).

Jo miōł już **za tela** tyj szpicatyj godki (STY).

Hanusik **zaś** bajsnoł swojigo krepla (SZN).

Jo bych **za tyn czas** z Ojgynym posznupoł za tymi, kerzi ôdbiyrali kōntrabanda (DAN).

Zawczasu schrōniylech moja maszingeriwa do skrytki pod zicym (DAN).

Mōj chop **zawdy** bōł zapolōnym grzibiorzym (MIC).

b) Na ślaskie przysłowki okolicznościowe składają się jednostki:

*ABY*² ('czasem'), *BLISKO*, *DO PRZODKU* ('w przód'), *DO ZADKU*¹ ('...temu'), *DO ZADKU*² ('w tył', 'wstecz'), *DOTŌND*, *DŌWNO*, *DZISIEJ*, *FŌRT* ('daleko', 'dalej', 'tam'), *GYNAU*¹ ('akurat', 'w tym momencie'), *HNED*¹ ('zaraz', 'wkrótce'), *JUTRO*, *KAJS* ('gdzieś'), *KEDYS*, *KEJS* ('kiedyś'), *KEJSIK* ('kiedyś'), *KRŌTKO*² ('wkrótce'), *LATOŚ* ('tego roku'), *NA BEZROK* ('w przyszłym roku'), *NA BEZTYDZIYŃ* ('w dni powszednie'), *NA CZAS* ('w porę', 'punktualnie'), *NA DWŌR* ('na zewnątrz'), *NA PLAC* ('na zewnątrz'), *NA PODZIM* ('jesienią'), *NA RAZIE* ('tymczasem', 'chwilowo'), *NA WIECZŌR* ('wieczorem'), *NA WIOSNA* ('wiosną'), *NA WIYRCHU* ('na górze'), *NA ZADKU* ('z tyłu'), *NIGDY*, *NIKAJ* ('nigdzie'), *NIYDŌWNO*, *NIYKEJ* ('czasem', 'niekiedy'), *NIYSKORO* ('późno'), *NIYSKORZIJ* ('później'), *PO BLISKU* ('w pobliżu'), *PO POLEDNIU*, *POTYM* ('potem'), *PRAJE*² ('akurat', 'w tym momencie'), *PRAWIE*² ('akurat', 'w tym momencie'), *RAJN*¹ ('do środka'), *RAJN*² ('w środku'), *RANO*, *RŌZ*² ('kiedyś', 'pewnego razu'), *RŌZCZASU* ('kiedyś', 'pewnego razu'), *SAM* ('tu', 'tutaj'), *SAMSTŌND* ('stąd'), *STAMTŌND* ('stamtąd'), *STŌND* ('stąd'), *TAM*, *TERŌZ* ('teraz'), *TERŌZKI* ('teraz'), *TU*, *TUKEJ* ('tutaj'), *WCZAS* ('wcześnie'), *WCZORA*, *WCZOREJ*, *WŁAŚNIE* ('akurat', 'w tym momencie'), *WSZYNDY* ('wszędzie'), *WSZYNDZIE* ('wszędzie'), *WTYNCZŌS* ('wtedy'), *ZARŌZ* ('zaraz', 'wkrótce'), *ZARŌZKI* ('zaraz', 'wkrótce').

Przykłady użycia wybranych form:

Niy mo ôn **aby** co z gowōm? (MIC)

Partyjo Kōmunistyczno to je siyła, kero szyjce kludzi naszo sprawa **do przodku** (STY).

Otehnōł sie, ôdsztuchnōł łōdkã ôd brzegu, potym szkopyrtnōł **do zadku** do ciymnyj wody (HOB).

Bydzie piynć rokōw **do zadku**, jak ôna umrzyła, ta Pytlōczka (LEA).
Ta cōłko papiōrkowo robota miała być **downo** wykłudzōno na Indyjo i Chiny (STY).
Jo takich niy chca – pedziała z krziwym uśmiychym i poszła **fōrt** (MIC).
Nō, to mocie trocha cufal, bo **gynau** je na zadku (DAN).
Sznupiek na zicher **hned** wejrzy pod serwet i wtynczos go znojdzie (MUM).
Toć, iże w piyrszym mōmyncie chciolech sie **kajś** cofnyć, schrōnić do jakigo ajnfartu (DAN).
Godōm ino, że koždy z nos umre **kejsik** (SZN).
Ale jo niy wiyw eli byda umiała **kejs** Hankowi wyboczyć, niy wiyw, po prostu niy wiyw (MIC).
Latoś wszyskie nojlepsze byki majōm ino po jednym rogu (PIP).
Na bezrok prziszōł dran jeji modszy bracik Adolfo i dokuplowōł do fatra i bratōw (STY).
Ōnego je szkoda tak **na beztydziyń**, ale jak tak piyknie sie zrobiyło, to bych go ôblykła (LEA).
W kantorze była dugo raja, beztōż Micyno wylazła **na plac** i tela zech jōm widziała (MIC).
Prōznota sie wypołniła ptōkami i kwiyciyw na wiosnā, a ôwocami i fajrami **na podzim** (HOB).
Serta umrzykōw rōsła, bo grzebani umartych ôdbywało sie dopiyro **na wiosna**, jak popuściły wielgi mrozy (KOŁ).
Zdijńcia mojigo chopa i tyn fatalny brif ôstawiyla zech leżec **na wiyrchu** (‘na gōrze’) (MIC).
Nō, to mocie trocha cufal, bo gynau je **na zadku** (‘z tyłu’) (DAN).
Koždy wiy, że **nikaj** niy ma tela bakteryi, co w lazarycie (SZN).
Ōd niego fater robiōł na grubie i wynosiōł **niykej** synowi grubowe ynergetyki zwane rybulami (KAJŚ).
Niy gorscie sie, zech je trocha **niyskoro**, nale jada prawie z Krakowa (SZN).
Niyskorzij dyrehtōr zebroł wszyskich rehtorōw i ôpiekunōw naôbkoło siebie (MIK).
Godka stanyła na tym, iże Hanys bydzie yno kajś **po blisku** (DAN).
Ōna stoła kōnsek dalij, w zegrodzie, **praje** wōniała tłōste kurki (MIK).
Kōmisorz Hanusik i sierżant Wyciśłok wparzyli **rajn** z pistōulami ucelowanymi w mordyrza (SZN).
Ōn **rōzczasu** zabiōł setki goblinōw, kej blade elfy ze Gōndolinu polowały na nie na zgōrzach (HOB).
No skryjcie to, kryńci sie **sam** nōrodowō telewizyjō, przidōm i ino to sfil mujōm (KAJŚ).
Beztōż ciście mi **samstōnd** (STY).
Pedziała, że **terozki** blank inakszy filuje na cōłkie swoje żywobycie (SZN).
Moja frela Cila pado, że tyn chop **tukej** to je tyn epny szauszpiler (SZN).
We szaffynstrze zygormajstra, zejrzeli my wiela je godzin a było jeszcze fest **wczas** (MIK).
Mogłach sie wtynczos powōniać ôryginalne sadze z Huty Bobrek, kero tam **wszyndy** furgo we lufcie (MIC).
Moja mama zejrzala ôkno z garażu i **zarozki** pojyla (MIK):

3. DOPOWIEDZENIA

Dopowiedzenia uznaje się za niesyntagmatyczne i nieodmienne leksemy, funkcjonalnie tożsame wypowiedzeniu. Ich podstawową cechą jest kontekstowa zależność – użycie dopowiedzenia implikuje bowiem istnienie innego komunikatu, na który dopowiedzenie jest odpowiedzią, reakcją. Zwykle mowa o akceptacji, braku zgody, niedowierzaniu czy zdziwieniu¹⁷. Czasem dopowiedzenia definiuje się jako „krótkie odpowiedzi na pytania lub reakcje na wcześniejsze wypowiedzi”¹⁸. Z klasy dopowiedzeń wyłącza się frazy o charakterze powitalnym (pożegnalnym), które stanowić mogą odpowiedź na wcześniej wypowiedzianą frazę – tradycyjnie jednostki te uznaje się za wykrzykniki.

W zebranym korpusie śląskich tekstów odnaleziono niewiele dopowiedzeń o większej liczbie pojawień i równocześnie właściwych szerszej grupie idiolektów. Do form, które użyte zostały co najmniej przez dwóch twórców, należą: *DOBRE* (‘dobrze’), *DOBRZE*², *GUT* (‘dobrze’), *GYNAU*² (‘właśnie’, ‘dokładnie tak’), *JA* (‘tak’), *KLAR* (‘jasne’, ‘oczywiście’), *NAPRŌWDY*, *NIY*² (‘nie’), *PRŌWDA*², *RYCHTICH*³ (‘czyżby?’), ‘naprawdę?’), *TOĆ* (‘tak’, ‘rzecz jasna’), *ZGODA*.

Przykłady użycia wybranych form:

Tõž põdž co wypijymy, żeby lepij sie robiyło.— **Dobre** — ôsmioł sie kõmandyr wachy (HOB).

Przõdziej ale musioł poswrocać te wszyjske toksyny do haźła. – **Dobrze**. A jak odkryła pani to cudowne źródółko? – redachtõr chcioł zmiynić tymat (MIC).

Nõ... ja. Mõm miyszكاني tam. – **Gut**. Na wieczõr zorganizujcie auto, kere zawiezie tam synka (DAN).

Musi napisać sto razy: ‘Niy śmia prac kolegij, kery mie niy szteruje i kery nosi brele’. **Gynau!** Dobrze mu tak – padoł Alfrid (MIK).

Spokopiyliscie mie? – **Ja**. Byda sie staroł ze wszyjskich siył (DAN).

Abo tyż take cosik, õ czym moga ino pomysleć? – **Klar!** Co ino chcecie! (MUM).

Uciekej z nami! – Paulek szarpoł go zdeszperowany. – **Niy!** Nasza drõga kludzi nõs do niebu (LEA).

Ino eli õn niy ma za smarkaty, coby mu pedzieć tako epno tajymnica? – **Prowda** – uznõł Muminek (MUM).

No znod zech go. – **Richtich?** Znod żeś skarb õd Godule?! (SZN)

Mosz jaki krupnioki, abo co? – **Toć**. Chcecie ku tymu po krupnioku, ja? (DAN).

Zresztõm, najlepszy, przidź sõm, bo to, co ci chca pedzieć, je yno do cia tak rychtyk. – **Zgoda** (DAN).

¹⁷ Por. Grzegorzyczkowa, Laskowski i Wróbel, *Gramatyka*, 58.

¹⁸ Wróbel, *Gramatyka*, 78.

4. WYKRZYKNIKI

Wykrzykniki, podobnie jak dopowiedzenia, są formami niesyntagmatycznymi. Każdy z nich może występować samodzielnie, większość jednak stanowi składnik wypowiedzenia. W odróżnieniu od dopowiedzeń wykrzykniki nie są kontekstowo zależne. Zgodnie z ujęciem teoretycznym przedstawionym przez Romana Laskowskiego w przywoływanej już *Gramatyce współczesnego języka polskiego. Morfologii*, omawiana klasa części mowy dzieli się na dwie główne podklasy. Do pierwszej należą onomatopeje, które choć nie wyrażają żadnych czasownikowych kategorii gramatycznych, spełniają funkcję nadrzędnika wyrażenia zdaniowego, informując o aktualnym, trwającym właśnie wydarzeniu. Na drugą, dość heterogenną podklasę składają się apele, czyli leksemy o funkcji impresywnej ewentualnie ekspresywnej¹⁹ oraz frazy powitalno-pożegnalne.

Ramy definicyjne wykrzyknika wyznaczone są dość podobnie zarówno w tradycyjnych, semantycznych, jak i składniowych klasyfikacjach części mowy. Warto jednak zauważyć, że w niektórych nowszych ujęciach syntaktycznych²⁰ dokonuje się bardziej szczegółowego ich podziału, wyznaczając w podklasie apeli grupę wykrzykników predykatywnych, czyli form impresywnych, mogących występować zarówno samodzielnie, jak i pod postacią składnika wypowiedzenia rozkazującego (*RAUS*), apeli właściwych mogących współwystępować z rzeczownikiem w wołaczcu (*DOBRY*) i będących zwykle frazami powitalno-pożegnalnymi, oraz grupę ekspresywnych interiekcji, czyli form mogących występować wyłącznie samodzielnie (*PIERŌNA*).

Podobnie jak miało to miejsce w przypadku dopowiedzeń, w zebranych korpusie występuje niewiele frekwentownych i powszechnie używanych wykrzyknień. Poniżej wymieniono formy użyte przynajmniej w dwóch idolektach pisarskich.

a) Do śląskich onomatopei zaliczyć można jednostki:

AAA, ACH, AHA, BUCH, CHLAST, CHLUP, HA, HA-HA-HA, ÓCH

Przykłady użycia:

Poczkejcie, niech jo sie ino spōmna... – szałunowół chwila Poliwoda – **Aaa**, mōm to! (SZN).

Ach, suchej, byłabyś tako kochano i dała sam drabina, coby my mogli śłyż? (PIP).

Aha, no i ôczy ôd Czarodzyja sōm tyż czerwione i blyskajōm sie po ciymoku (MUM).

Przeciōn jeji nici i wziōn pajōnka, co siedziōł na jeji postrzodku, **buch**, mōrtwy (HOB).

Wziōn swoja drzewianno sikyrka i sztylým: **chlast!** – piznōł w gowa Rufina (MIK).

¹⁹ Por. Grzegorzyczkowa, Laskowski i Wróbel, *Gramatyka*, 58-59.

²⁰ Por. Grochowski, *Polskie partykuły*, 42-44.

W strzewikach: **chlup!** Byk chyba zgup, jo rada suja ryż do zup (PIP).
 To było õnmyjglich! Taki labor! Tela fõntõw narkotykõw! **Ha**, fõntõw. Tego były cały cynty! (DAN).
Ha, ha, ha, przestõn juź mie kilać – zawołała Pippi (PIP).
Õch, mõgłabych tak tańcować do sztwortku! (PIP).

b) Wśród apeli odnaleziono formy:

AMYN, BRAWO, CZEŚĆ, DOBRANOC, DOBRY ('dzień dobry'), *DZIYŃ DOBRY, DZIYNKI* ('dziękuję', 'dzięki'), *DZIYNKUJÃ, E, FERTICH* ('gotowe', 'zrobione'), *HALO, HALT* ('stój', 'stop'), *JERÕNA* ('o rety'), *JERÕNIE* ('o rety'), *JEZDER* ('Jezus Maria', 'o rety'), *JEZDERKUSIE* ('Jezus Maria', 'o rety'), *KATAĆ* ('cóż znowu', 'bzdura'), *KATAĆ TAM* ('cóż tam znowu', 'bzdura'), *NIY³, Ô, PIERÕNA* ('cholera', 'do licha'), *PIERÕNIE* ('cholera', 'do licha'), *PSINCO* ('nic z tego'), *PYRSK* ('cześć'), *RAUS* ('won'), *RETÕNG* ('ratunku'), *SERWUS, SZCZYŃŚĆ BOŻE, SZLAG* ('cholera', 'do licha'), *SZLUS* ('koniec', 'postanowione'), *TE* ('ej'), *WITEJ, WITEJECIE*

Przykłady użycia wybranych form:

Gõrny Ślõnsk mo być przedsia! **Amyń!** (KOŁ).
 Halo, **czes!** Poślelech ci te zdjyńcia (LEA).
Dobry, co to je za cug? Dobry. Toworowy do Polski (DAN).
Fertich! – pedziała na õstatku Pippi, i ze praskiym zatrzasła dźwiryki do bratruły za õstatniõm blachõm (PIP).
Halt! – ryknõł i pokozoł wszyjskim handgranata, zaczym drugõm rynkõm chyciõł szplintek (MIC).
Jerõna, jak jo dycki chcioł ci przifandzolić w tyn õszkliwy pysk! – padoł lojtnant (DAN).
 Dyć to je Chebzie! – õroz starkõm aże tyrpło. – **Jezderkusie**, Chebzie! (SZN).
 Co za ostuda! I on by miõł ostać hań ś nimi na cõłki czos! **Katać!** Gorbaczow pado, co kõmunizm trza reformować (STY).
Pierõnie! A terazki õ co mu sie rozchodzi? (SZN).
Pyrsk Ewald. Downo my niy godali – padolech do mojigo kamrata (DAN).
 Frida pedziała ci roz, **raus!** – rozciepała sie Trauta na siyni – Korfanty! Bier go! – rozkozała (SZN).
 Złodzieje! Ôgyń! **Retõng!** Take coś sie niy zdarziło õd kedy õn prziszõł do Gõry! (HOB).
 Grõm fest dobrze, cyluja i **szlag!** Praje dycki wygrowõm (MIK).
 Muminkowo Mamulka chce sie popultać we wodzie, to idymy nad morze! **Szlus!** (MUM).
 Mosz ale recht, jakoś poradzymy. **Te**, a tyn tam durch śpi? – spytolech sie (DAN).
Witejcie – õdpedziõł jij Muminek, kery juź poradziõł ich spokopić, nale durś miõł cijnżko godać w jejich godce (MUM).

Analiza wyekscerpowanych z korpusu modalizatorów, przysłówków, dopowiedzeń i wykrzykników pozwala na sformułowanie kilku ogólnych wniosków.

Ogląd zebranego materiału językowego prowadzi do konkluzji, że omawiane wyżej części mowy zachowały swoją pierwotną, samodzielną strukturę, bazującą na lokalnym, śląskim podłożu gwarowo-dialektalnym. Jego specyfika przejawia się w oryginalnym połączeniu m.in. takich cech, jak: pochylenie samogłosek /o/, /e/ /a/, szeroki rozkład nosówek w wygłosie, brak wzmocnienia frykatywnego /z/ do /ʒ/, labializacja nagłosowego /o/ oraz obecność germanizmów (pochodzących zarówno z niemieckich gwar, jak i standardu) oraz bohemizmów. Ta systemowa samodzielność nie wyklucza, rzecz jasna, oczywistych związków istniejących pomiędzy współczesnymi leksemami śląskimi a formami językowymi obecnymi w starszych etapach rozwojowych polszczyzny ogólnej lub funkcjonującymi w innych polskich gwarach i dialektach (*LATOŚ, TOĆ, W CZORA, KAJ, WIELA, ZAWDY*). Wspomniana odrębność śląskich form zauważalna jest głównie w warstwie fonetycznej (por. na przykład *BARZO, DOPIYRO, DOPRÓWDY, DZISIEJ, GŁÓWNIE, KEDYŚ, NIYSTETY, NARŌZ, PRŌWDA, PRZINOJMNIYJ, RACZYJ, STŌND, WSZYNDY, WESPŌL, TROCHĀ*) i składniowej (*BEZ PRZIKŁŌD, DO PORZŌNDKU, MAŁO-WIELA, NA ŌSTATKU, NOJSAMPRZŌD, TRUDNO-DARMO, ZATYNCZAS*), zdecydowanie rzadziej morfologicznej (*BEZMA, DYĆ, MOŹNO, PIYRWYJ, TERŌZKI*) oraz semantycznej (*DO KUPY, MOC, ZA PIERŌNA*). Liczne śląskie leksemy, szczególnie zapożyczenia, nie są znane poza Górnym Śląskiem (*GYNAU, KATAĆ, PORZŌND*). Można zauważyć, że chociaż dopływ do śląskiego uzusu zapożyczeń ze współczesnego polskiego standardu jest zauważalny (por. na przykład *ŌSTATNIO, PRŌWDOPODOBNIENIE, PRZEWAŹNIE*), w większości przypadków pożyczki tego rodzaju (na przykład *FAKTYCZNIE, NIJAK, WIDOCZNIE*) nie upowszechniły się, pozostając specyfiką pojedynczych idiolektów pisarskich – zwykle G. Kulika lub A. Lyski. Uwagę zwraca też nieobecność w materiale typowych dla standardowej polszczyzny form *TAK, GOTOWE, WŌN*, których wyłącznymi, śląskimi odpowiednikami są *JA, FERTICH, RAUS*. Jak już wspomniano, wyróżnikiem zbadanego materiału leksykalnego są liczne zapożyczenia pochodzące ze standardu i regionalnych odmian języka niemieckiego bądź czeskiego. Wśród śląskich modyfikatorów, przysłówków, dopowiedzeń i wykrzykników odnaleźć można kilkadziesiąt szeroko używanych germanizmów: *BLANK, CUZAMYN, DURCH, FERTICH, FEST, FŌRT, GANC, GYNAU, GUT, JA, HALT, KLAR, RAJN, RAUS, RETŌNG, RYCHTICH, SZLAG, SZLUS, SZTYJC, YNTLICH, ZŌWIZŌ*, oraz kilka zapożyczeń czeskich (*DYCKI, HNED, PORZŌND, SAM*). Zauważalne są też polsko-niemieckie i polsko-czeskie hybrydy typu *NA FOL, NA PODZIM, NA ZICHER*. Warto przy okazji zwrócić uwagę na zastanawiającą rozbieżność obecną wśród śląskich indeklinabiliów: odsetek germanizmów wśród śląskich przysłówków, modalizatorów, dopowiedzeń czy wykrzykników jest nieporównywalnie większy aniżeli wśród innych nieodmiennych części mowy, czyli

przyimków, spójników, częściowo relatorów i partykuł. W tych klasach udało się odnaleźć tylko jeden germanizm – partykułę *JA* ('tak')²¹.

Przeprowadzone badania pozwoliły stwierdzić, że w obrębie niektórych części mowy norma leksykalna śląszczyzny literackiej nie jest jeszcze w pełni skryształizowana. Wskazuje na to dość wysoki odsetek indywidualizmów oraz efemeryd (m.in. modalizatory – *AKURAT, MÔNEJ, WPRŌWDZIE*, przysłówki – *ASPŌŃ, HANIOK, PRZEDWCZOREJ*, dopowiedzenia – *ŌCZYWIŚCIE*²², *W PORZŌNDKU*, wykrzykniki – *BACH, PRIMA, WIO*). Labilność normy zauważalna jest głównie w obrębie wykrzykników, gdzie na łączną sumę 64 leksemów aż 30 to indywidualizmy użyte przez pojedynczych literatów. Fakt ten być może łączy się ze specyfiką wykrzyknika, ekspresywno-impresywnego części mowy, cechującej się szczególną podatnością na zindywidualizowanie. W odróżnieniu od normy leksykalnej norma ortograficzna stosowana w zapisie omawianych form jest w większości przypadków zbieżna z rozwiązaniami wprowadzonymi przez *Zasady pisowni języka śląskiego z 2022 roku*²². We wszystkich zbadanych tłumaczeniach i dziełach oryginalnych używany jest tzw. 'śląbikŏrzowy szrajbŏnek', przy czym wzorcową jego odmianę zawierającą jedynie dwa nowe znaki: *ŏ, ȳ* stosują wszyscy twórcy z wyjątkiem G. Kulika, używającego konsekwentnie fakultatywnych znaków *ŏ, ȳ, ŏ*²³. Rzecz jasna, w obrębie pojedynczych rozwiązań ortograficznych zauważalne są drobne wahania i odstępstwa od normy (*SZCZYŃŚĆ BOŹE* zamiast *SZCZYŃŚĆ BOŹE, RICHTIG* zam. *RYCHTICH, MAŁO WIELA* zam. *MAŁOWIELA*). W żaden sposób nie kwestionuje to jednak faktu, że w obrębie zbadanych części mowy obecny jest spójny uzus ortograficzny.

Ostatecznie warto zwrócić uwagę na zjawisko homonimii, dość często obecne wśród zbadanych leksemów (na przykład modalizatory/przysłówki *ABY, HNED, MAŁOWIELA, PORZŌND, PRAJE, PRAWIE*, przysłówki/partykuły *ŌCZYWIŚCIE, PRŌWDA, RYCHTICH*). Trzeba jednak zaakcentować, że zasięg homonimii wśród śląskich modalizatorów, przysłówek, wykrzykników i dopowiedzeń okazał się wyraźnie mniejszy niż wśród spójników, przyimków, relatorów czy partykuł. Dla tej drugiej grupy części mowy była ona bowiem zjawiskiem niemal powszechnym, typowym – warto zauważyć, że wszystkie (sic!) relatory miały swoje homonimiczne odpowiedniki wśród innych części mowy oraz aż 30 spośród 32 partykuł²⁴.

²¹ Por. Jaroszewicz, *Składniowo niesamodzielne syntagmatyczne części mowy*.

²² Jaroszewicz, *Zasady pisowni*.

²³ Rafał Szyma w swojej *Leanderce. 5 ôsprŏwek pŏ naszymu* (Kotŏrz Mały: Silesia Progress, 2017) służył się trzema grafemami: *ŏ, ȳ, ŏ*, w przekładzie Pippi Långstrump używał już jednak tylko wzorcowych *ŏ, ȳ*.

²⁴ Por. Jaroszewicz, *Składniowo niesamodzielne syntagmatyczne części mowy*.

BIBLIOGRAFIA

- Adamus, Rafał, Małgorzata Dylus, Barbara Grządziel, Bogdan Kallus, Józef Kulisz, Marek Nowak, Aniela Solawa, Mirosław Syniawa i Grzegorz Wieczorek. *Gõrnõšlõnski šlabikõrz*. Chorzów: Pro Loquela Silesiana, 2010.
- Bąk, Piotr. *Gramatyka języka polskiego*. Warszawa: Wiedza Powszechna, 1993.
- Czesak, Artur. *Współczesne teksty śląskie na tle procesów językotwórczych i standaryzacyjnych współczesnej Słowiańszczyzny*. Kraków: Księgarnia Akademicka, 2015.
- Grochowski, Maciej. *Polskie partykuły. Składnia, semantyka, leksykografia*. Wrocław [etc.]: Ossolineum, 1986.
- Grzegorzczkowska, Renata. *Funkcje semantyczne i składniowe polskich przysłówków*. Wrocław [etc.]: Ossolineum, 1975.
- Grzegorzczkowska, Renata, Roman Laskowski i Henryk Wróbel, red. *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1998.
- Grochowski, Maciej. *Polskie partykuły. Składnia, semantyka, leksykografia*. Wrocław [etc.]: Ossolineum, 1986.
- Hentschel, Gerd, István Fekete i Jolanta Tambor. *Das Schlesische und seine Sprecher. Śląski lekt i jego użytkownicy*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2022.
- Jaroszewicz, Henryk. „Czasowniki współczesnego śląskiego języka literackiego (płaszczyzna semantyczna, etymologiczna i morfologiczna)”. *Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza* 27, nr 2 (2020): 53-64.
- Jaroszewicz, Henryk. „Czy można mówić o istnieniu śląskiego języka literackiego? Współczesny uzus gramatyczno-ortograficzny literackiej odmiany etnolektu śląskiego”. W: *Area slavica 3. Jazyk na hranici – hranice v jazyku*, red. Irena Bogoczova, 175-184. Ostrava: Ostravska univerzita, 2020.
- Jaroszewicz, Henryk. *Zasady pisowni języka śląskiego. Studium normatywne*. Siedlce: Wydawnictwo Naukowe IKR[i]BL, 2022.
- Jaroszewicz, Henryk. „Leksyka współczesnego śląskiego języka literackiego”. *Slavica Wratislaviensia* 175 (2022): 77-85.
- Jaroszewicz, Henryk. „Składniowo niesamodzielne syntagmatyczne części części mowy we współczesnym śląskim języku literackim (przyimki, spójniki, relatory, partykuły)”. *Slavica Wratislaviensia* 180 (2024) [w druku].
- Jocz, Marika, Marta Ruda i Bartłomiej Wanot. „Konstrukcje bezosobowe z podmiotem arbitralnym i generycznym w gramatyce kaszubskiej i śląskiej na tle gramatyki polskiej”. *Polonica* 42 (2022): 95-113.
- Jodłowski, Stanisław. *Podstawy polskiej składni*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1977.
- Klemensiewicz, Zenon, Tadeusz Lehr-Splawiński i Stanisław Urbańczyk. *Gramatyka historyczna języka polskiego*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1981.
- Lubaś, Władysław. „Czy powstanie śląski język literacki?”. *Język Polski* 77, nr 1-2 (1998): 49-56.
- Mętrak, Maciej. „Gwara? Godka? Język? Śląska tożsamość językowa w mediach elektronicznych”. W: *Młodzi o języku regionów*, red. Monika Kresa, 97-109. Warszawa: Wydział Polonistyki UW, 2017.
- Milewski, Tadeusz. *Językoznawstwo*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1976.
- Nagórko, Alicja. *Zarys gramatyki polskiej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2002.
- Saloni, Zygmunt. *Podstawy polskiej składni*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1977.

- Saloni, Zygmunt, i Marek Świdziński. *Składnia współczesnego języka polskiego*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2007.
- Syniawa, Mirosław. *Ślabikōrz niy dlō bojtlī abo lekcyje ślōnskij gōdki*. Chorzów: Pro Loquela Silesiana, 2010.
- Szober, Stanisław. *Gramatyka języka polskiego*, oprac. Witold Doroszewski. Warszawa: Nasza Księgarnia, 1953.
- Tambor, Jolanta. *Mowa Górnoszlązaków oraz ich świadomość językowa i etniczna*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2006.
- Tambor, Jolanta. „Propozycje kodyfikacji śląszczyzny”. *Socjolingwistyka* 22(2009): 83-89.
- Wołodźko, Emilia. *Przysłówki w języku rosyjskim i polskim*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1984.
- Wróbel, Henryk. *Gramatyka języka polskiego*. Kraków: Od Nowa, 2001.
- Wyderka, Bogusław, red. *Słownik gwar śląskich*, t. 1-17. Opole: Instytut Śląski, 2000-2020.
- Wyderka, Bogusław. „Kształtowanie się normy składniowej w pisanej odmianie etnolektu śląskiego”. *Rozprawy Komisji Językowej [Łódź]* 17(2019): 403-420.

KORPUS

- MIK = Gosciny, Renè, i Jean-Jacques Sempé (ilustr.). *Mikolajek*. Przeł. Grzegorz Buchalik. Kotōrz Mały: Silesia Progress, 2023.
- LEA = Szyma, Rafał. *Leanderka*. Kotōrz Mały: Silesia Progress, 2017.
- DAN = Szewczyk, Marcin. *La danse macabre*. Kotōrz Mały: Silesia Progress, 2022.
- SZN = Melon, Marcin. *Kōmisorz Hanusik i Sznpok*. Kotōrz Mały: Silesia Progress, 2016.
- MIC = Katrosi, Adrian. *Utropy Micyny*. Kotōrz Mały: Silesia Progress, 2022.
- KOŁ = Lysko, Alojzy. *Duchy wojny. Z Pszczyzny do Kołomy*. Cieszyn: Offsetdruk i media, 2019.
- HOB = Tolkien, John Ronald Reuel. *Hobit abo tam i nazōd*. Przeł. Grzegorz Kulik. Kotōrz Mały: Silesia Progress, 2023.
- MUM = Jansson, Tove. *We Muminkowj Dolinie*. Przeł. Marcin Melon. Katowice: Gryfnie, 2020.
- PIP = Lindgren, Astrid. *Pippi Långstrump*. Przeł. Rafał Szyma. Kotōrz Mały: Silesia Progress, 2022.
- STY = Kamusella, Tomasz. *Styknie*. Przeł. Marcin Melon. Kotōrz Mały: Silesia Progress, 2019.
- KAJ = Rokita, Zbigniew. *Kajś. Gyszichta ô Gōrnym Ślōnsku*. Przeł. Grzegorz Kulik. Wołowic: Wydawnictwo Czarne, 2022.

WYBRANE INDEKLINABILIA
WE WSPÓŁCZESNYCH ŚLĄSKICH TEKSTACH LITERACKICH
REKONESANS BADAWCZY

Streszczenie

Celem pracy była prezentacja i analiza wybranych, nieodmiennych części mowy występujących w śląskim języku literackim. Badania przeprowadzone na korpusie liczącym ok. 450 tysięcy słowoform wskazały, że śląskie przysłówki, modalizatory, dopowiedzenia i wykrzykniki używane we współczesnym piśmiennictwie zachowały swoją strukturalną odrębność i samodzielność. Wpływy

współczesnego polskiego standardu na leksykę śląską – choć zauważalne – nie są w obrębie analizowanego materiału duże. Cechą wyróżniającą śląskie przysłówki, modalizatory, dopowiedzenia i wykrzykniki jest natomiast wysoka frekwencja zapożyczeń z języka niemieckiego. Dokonane badania pozwoliły skonstatować, że niektóre śląskie części mowy cechuje niewysoki stopień skryzalizowania normy leksykalnej. Odnaleźć tu można bowiem wiele efemeryd i indywidualizmów. W badanym materiale odnaleźć można też liczne przykłady homonimii (*KRÓTKO*¹ = ‘krótko’ i *KRÓTKO*² = ‘wkrótce’, *RÓZ*¹ = ‘jednokrotnie’ i *RÓZ*² = ‘kiedyś’).

Słowa kluczowe: język śląski; dialekt śląski; język polski; gramatyka opisowa; części mowy

SELECTED INDECLINABILIA
IN CONTEMPORARY SILESIAN LITERARY TEXTS
RESEARCH RECONNAISSANCE

Summary

The aim of this paper is to present and analyse selected, invariable parts of speech occurring in the Silesian literary language. Research conducted on a corpus of approximately 450,000 word-forms indicated that Silesian adverbs, modalizers, verbs and exclamations used in contemporary writing have retained their structural distinctiveness and independence. The influence of the contemporary Polish standard on the Silesian lexicon – although noticeable – is not significant within the analysed material. The distinguishing feature of Silesian adverbs, modalizers, verbs and exclamations is the high frequency of loanwords from German. The research allowed us to conclude that some Silesian parts of speech are characterized by a low degree of crystallization of the lexical norm. One finds a lot of ephemeral forms and individualisms here. The examined material also contains numerous examples of homonymy (*KRÓTKO*¹ ‘briefly’ and *KRÓTKO*² ‘soon’, *RÓZ*¹ ‘once’ and *RÓZ*² ‘once upon a time’).

Keywords: Silesian language; Silesian dialect; Polish language; descriptive grammar; parts of speech